

LANDSORTSSTADENS KULTURPROBLEM

Av chefredaktör ARNE LINDSTRÖM, Västervik

I HASSE EKMANS filmupplaga av Walter Ljungquists »Ombyte av tåg» förekommer några scener som skildrar en välgörehetssoaré i en landsortsstad. Förmodligen har den annars så omdömesgille unge regissören trott sig uppträda med satirens vinande piskrapp när han återgav grönköpingsamatörernas groteska förehavanden, men knappast med rätta. Även om man får se en hel del underliga ting på välgörehetssoaréer i landsorten kan man med gott samvete påstå att filmscenerna fullständigt missade sitt förmodade mål (allra mest när borgmästarinnan utmålades som stadens skräcktant — ty få kårer i detta land torde ha så många charmfulla företrädare som just borgmästarinnorna).

Nu hänger naturligtvis alla sådana verklighetsfrämmande karikatyrer ihop med gammal teatertradition och med det enkla faktum att flertalet av de herrar och damer i huvudstaden som sysslar med film hämtat huvuddelen av sin kunskap om livet i andra hand och aldrig fått något riktigt begrepp om hur det ser ut här i landet. Det är ju kutym att när några filmscener i landsortsmiljö skall knäppas så far man ut till Sigtuna och fotograferar de allra minsta gårdarna för att få in den verkliga »lokalfärgen» — och då finns det så mycket att skildra i de växande, vitala, välvårdade moderna svenska landsortsstäderna!

När det gäller kulturlivet i dessa större eller mindre centra ligger den största faran givetvis i att man så lätt kan bli isolerad och att isoleringen medför en stagnation som sedan i sin tur leder till oemottaglighet för nya impulser. Välgörehetssoaréernas standard kan då komma att närma sig karikatyren, men det är lyckligtvis inte regel, utan undantag. Sedan är det ju alltid så, att det i någon mån beror på med vilka ögon man ser: det går inte att bedöma amatörer i Västervik med samma mått som professionella i Stockholm. Man måste ha en smula sinne för proportioner,

även om man aktar sig för att svälja vad som helst i lokalpatriotisk yra.

Välgörenhetssoarén är emellertid långt ifrån det typiska uttrycket för kulturlivet i landsortsstäderna, hela genren är ju närmast på avskrivning. Numera bäres det kulturella livet upp av organisationer med betydligt större bredd än de gamla välgörenhetsföreningarna, och det är på organisationens väg man måste fortsätta att bygga vidare mot större rikedom och djup.

Kulturlivet kan inte isoleras från den allmänna tekniska och sociala utvecklingen, och den nutida landsortsstadens kulturyttringar bär också tydliga drag av de förskjutningar som inträtt. Den kroniska teaterkrisen kan till dels härledas ur de ändrade sociala förhållandena. Såväl den socialt och politiskt dominerande borgarklassen från 1800-talet som teaterbanden från samma tid har försvunnit från scenen. Det finns inte längre möjlighet för enskilda personer eller ett enskilt bolag i en medelstor landsortsstad att bygga en teater och hålla den ekonomiskt bärande. Teatersällskapen finns helt enkelt inte längre utom i form av »stjärnturnéer» av mycket skiftande värde. Det värsta är att byggnadskostnaderna i förening med den starkt minskade turnéverksamheten inte ens gör det möjligt för flertalet städer att bygga en verklig teater. Teaterproblemet förefaller att vara en ganska enkel ekvation men att lösa den visar sig i det närmaste ogörligt. För att bära upp en föreställning av nutida kvalitet krävs en rätt stor publik, men för att få denna stora publik är det nödvändigt att sälja biljetter billigt, och det innebär i sin tur att lokalen måste vara så stor att den rymmer låt oss säga 600 personer. En sådan teaterbyggnad blir mycket dyrbar i uppförande.

Landsortsteaterns förfall under 1920- och 30-talen var emellertid en komplicerad företeelse vari rent tekniska faktorer spelade en betydande roll. Konkurrensen med biografteatrarna verkade lika förödande som de sociala förskjutningarna. Den konkurrensen var inte bara en fråga om biljettpriserna och de lättvindiga anspråken på publikens klädsel och allmänna uppträdande, det blev också så småningom en rent konstnärlig konkurrens som den dåvarande landsortsteatern sina många goda sidor till trots inte kunde uthärda. Den generation av ungdomar som växte upp i de svenska städerna under förra världskriget och åren därefter fängslades mycket starkt av de amerikanska pionjärregissörernas produkter likaväl som av den svenska filmstorhetstidens verk. Fil-

merna från det amerikanska bolaget Triangle verkade mest som en uppenbarelse. Vad som bjöds på den gamla teaterladan tålde inte vid en jämförelse — och nu är de gamla teaterhusen borta mest överallt, vare sig de förvandlats till spannmålsmagasin som i Örebro eller till pingstkyrka som i Västervik.

Biografen har bevarat sin rangplats inom nöjeslivet, men landsorten kommer något i efterhand när det gäller de mera exklusiva programmen som man inte vågar sätta då publiken för dylik film är föga bärkraftig. Mycket av det bästa får man dock se överallt, och biograflokaler utmärker sig ju i allmänhet för vårdad inredning — branschens förtjänster om det svenska nöjeslivets kultivering är nog i det stora hela förbisedda, men faktiskt har biografen betytt en revolution som inte är enbart på ont som man på sina håll tycks tro, hur mycken förljugenhet som än förmedlas från biodukarna.

Riksteatern har betytt åtskilligt för saneringen av teaterlivet i landsortsstäderna, men man kan inte säga att den åstadkommit någon restlös lösning av problemet, ty en sådan förutsätter i första hand en allmän nyuppsättning av teaterlokaler, och dit-hän har vi inte nått förrän landsortsstaden i gemen löst sin kinkiga medborgarhus- eller hörsalsfråga eller hur den lämpligast skall betecknas. Man söker ju kombinera biblioteks- och teaterhus, medborgar- och teaterhus, folkets hus och teaterlokal etc. etc., men på alltför många ställen befinner sig frågan ständigt på utredningsstadiet för att med jämna mellanrum tas upp till nya överväganden utan synbart resultat. I en del fall har man otvivelaktigt räknat upp teaterlokalerna i för höga kostnader. När det börjar röra sig om miljonbelopp måste ju även den varmt teaterintresserade bli betänksam, eftersom det här gäller byggnader som blir föga räntabla. Å andra sidan har teaterkommittéerna i allmänhet mycket svårt för att frigöra sig från vissa gamla föreställningar om teatern som en lyxföreteelse vars inramning måste vara så överlastad med bekvämlighet och elegans att kostnaderna blir orimliga. Jag föreställer mig att man skulle kunna få fram en betydligt billigare inredning som blir fullt tillfredsställande både ur estetiska och bekvämlighetssynpunkter om man bara satte sig uppgiften allvarligt före och intresserade några skickliga teatermän för saken.

Riksteatern sänder ut en hel del mycket goda turnéer — uppmärksammade undantag har föralldel förekommit — men det kan aldrig bli någon verkligt omfattande verksamhet och organisa-

tionen med en central för sällskap som cirkulerar i olika riktningar måste med nödvändighet bli tungarbetad — lusten för diktatoriska metoder lockas också lätt fram av den centraliserade apparaten med den helt illusoriska självständighet som tillkommer lokalavdelningarna. Föreställningarna blir också dyra — det har under dessa år rört sig ungefär mellan 600 och 1,500 kronor alltefter kvalitet och sällskapets storlek. Har man en liten teaterlokal med 350 platser och skall betala låt oss säga 1,000 kr. för en genomsnittsföreställning jämte hyra och reklam m. m. kommer man fram till biljettpriser å lägst 3 kr. och högst 5 kr. om man vill hålla en någorlunda jämn nivå, och det är inte så billigt för gemene man, om man räknar med att folk i stor utsträckning inte går ensamma utan i par. Har man då sex eller sju föreställningar under vintersäsongen med så höga priser är det svårt att hålla verksamheten uppe med bibehållet publikintresse och ekonomisk balans.

Riksteatern är i nuvarande läge en tillgång för teaterlivet i landet, men dess begränsning är uppenbar och någon fullständig lösning av teaterfrågan kan den säkerligen aldrig presteras. Kretsteatern har på sistone fått ökad aktualitet, men den förutsätter att en av de större landsortsstäderna — eller två närliggande — bildar stommen och att man kan räkna med ett tätt befolkningsdistrikt som underlag för verksamheten. Man kan dock tänka sig att kretsteaterföretag som spelar ett visst antal föreställningar på egen teater därutöver skulle kunna turnera i de närmast belägna städerna utanför rayonen och på det sättet bidra till en breddning av problemlösningen som skulle vara mycket önskvärd. I sista hand finns ju också en möjlighet att kombinera riksteater och kretsteater, men därvid föreligger alltid risken av motstridiga intressen som i längden kan rycka sönder organisationen.

I ett avseende är dock landsortens teaterfråga ordnad och det är sommartid genom Folkets parkers storstilade teaterverksamhet som ju numera inte längre är till blott för den traditionella folkets parkpubliken utan samlar teaterintresserade i hela samhället. Jag har upplevt några av mina vackraste teaterminnen i den nybyggda sommar-teatern i Härnösand med 750 sittplatser och stor ståplatsläktare: när denna stora folkteater är fullsatt utgör den i sig självt ett skådespel som man inte glömmer, och föreställningar inför en sådan publik spelas ju alltid med särskild inspiration. Det är klart att folkets parkprogrammets kvalitet är högst

varierande, men det är sällan man ser något direkt dåligt och i varje fall aldrig något tarvligt, medan flera föreställningar varje sommar bjuder på utmärkta pjäser iscensatta av våra bästa regissörer och spelade av elitartister. Vad sådant betyder för kulturlivet i detta land överhuvud taget behöver inte särskilt understrykas även om något av den gamla oskrymtat folkliga andan lever kvar, påminnande om folketsparksföreståndarens klassiska komplimang till Gösta Ekman: — Jösses vilken succés, 800 kaffe i första mellanakten!

Musiklivet har sedan långa tider tillbaka varit en hjärteangelägenhet för landsortsstädernas kulturarbetare, och här har ju organisationstanken givit sig själv; många orkesterföreningar har firat 100-årsjubileum och sångkörer av olika slag har mycket förnämliga traditioner att förvalta. Det publika intresset splittras dock säkerligen genom den överlägsna konkurrensen från radion, och även rekryteringen äventyras: nödrop från manskörer som har svårt att vidmakthålla nödigt medlemsantal har inte varit sällsynta på senare år. Orkestrarna kämpar nog mångenstädes en seg och beundransvärd kamp mot den allmänna likgiltigheten. Men de står lyckligtvis inte fullständigt ensamma utan får en värdefull hjälp av gästspelande stjärnor som förmår dra en större publik samtidigt som de stimulerar till verkliga ansträngningar inom orkestrarna. Musiklivet i landsorten lider dock mångenstädes av svårigheterna att ena stridiga viljor och temperament, och musikfolket tycks ha svårt att samarbeta på verkligt bred basis. Personlig fiendskap får ofta förgifta musiklivet — man kan som belägg hänvisa till en dråplig artikel i »Vår sång» i följd av kantor Ragnar Thanderz i Karlslund utanför Örebro. En följd av sådana inre stridigheter är omöjligheten att åstadkomma fackkunnig musikkritik i landsortstidningarna, då ingen vågar sig fram av rädsla för kolleger och konkurrenter.

Konstlivet i mera inskränkt bemärkelse har ända till sista decenniet huvudsakligen bestått i sporadiska utställningar av enstaka verkliga konstnärer och besök av kringresande konstmånglare med mer än suspekta lager till försäljning. Sveriges allmänna konstförening har sedan ett halvt sekel tillbaka arbetat på konstsmakens höjande över hela landet, och på de sista tio åren har ett starkt konstintresse vaknat till liv i många landsortsstäder, och konstföreningar eller konstförbund finns nu lite varstans.

Dessa organisationer förmedlar utställningar av kända konstnärer, säljer åt dem mot viss procent och företar även utlottningar till medlemmarna. De lokala konstnärerna samlas på sina håll i imponerande årliga salonger där man får en levande föreställning om den moderna svenska konstens bredd. Riksförbundet för bildande konst, anknutet till Nationalmuseum, har utträttat en stor kulturgärning med sina vandringsutställningar som i flera fall lagts upp pedagogiskt och roligt. Jag minns särskilt »Konsten att se på konst» som verkligen var instruktiv på ett underhållande sätt — och det behövs ty den stora landsortspubliken står huvudsakligen kvar på den primitiva ståndpunkt som yttrar sig i att endast söka efter likhet med naturen och ingenting annat när det gäller bildkonst. Det är en mödosam uppgift konstföreningarna har åtagit sig men man finner i deras ledning entusiaster som inte skyr arbete, bekymmer och bakslag för den goda saken. En betydande procent av dessa hör hemma i läkarkåren som även i detta avseende visar sitt starka konstintresse på ett föredömligt sätt.

Konstföreningarnas konstruktion är rätt olikartad, vilket framgår av ett par exempel. Västerbottens konstförening omfattar hela länet med 220,000 människor som »uppland» medan Västerviks konstförening arbetar inom en stad med 13,000 invånare. Däremellan finns alla storlekar representerade. I Västernorrlands län har man inlåtit sig på ett intressant experiment med tre konstföreningar, Härnösands, Sollefteå och Örnsköldsviks som sedan bildar Ångermanlands konstförbund för vissa gemensamma angelägenheter vårdande, bland annat för vandringsutställningar av konstnärer från landskapet eller utifrån. Denna apparat är dock ganska tungrodd, men onekligen har den verkat stödjande för konstintresset.

Intresset för konst är högst varierande i olika städer. Ett par exempel. Inom det ångermanländska konstområdet förfogar Örnsköldsvik över flera goda konstnärer men den breda allmänhetens köplust är starkast i det lilla Sollefteå, medan det anrika kultursätet Härnösand visar sig nära nog immunt gentemot alla moderna konstriktningar. I det betydligt yngre och traditionslösare Umeå har däremot konstintresset en högborg där man sedan årtal noterat rekordmässiga försäljningssiffror både för de lokala konstnärerna och konstnärer med riksnamn och starkt avancerade priser. Det är mycket svårt att bena upp alla de mer eller mindre tillfälliga omständigheter som leder till så olikartade resultat.

Konstföreningarna kämpar än så länge med en rätt bräcklig ekonomi och varje utställning medför stora risker för hela verksamheten, om det inte blir något sålt, och svårigheten ligger naturligtvis just i detta, att lära det svenska folket att köpa konst i större utsträckning än hittills. Därvid är dock prisfrågan ett allvarligt problem, ty man kan ju numera inte köpa en oljemålning i måttligt format av en någorlunda erkänd konstnär under 300—500 kronor. Utlottningssystemet — infört av Sveriges allmänna konstförening — kan aldrig omfatta något större antal tavlor inom de lokala föreningarna och målet är dock att konstverk skulle inköpas till varje hem efter vars och ens smak som de nödvändighetsartiklar det ju i själva verket rör sig om. Grafik ställer sig billigare, och den svenska grafiska konsten står på en sällsynt hög nivå, men det visar sig tyvärr att svensken inte vill ha annat än »handmålade oljefärgstavlor», de må nu vara hur dåliga som helst.

I renhållningen gentemot försäljare av värdelös kvasikonst har konstföreningarna därför också en given uppgift, men hur den lämpligen skall lösas kan man knappast ge några anvisningar om. Fältet är vidsträckt och upplysning, upplysning och åter upplysning synes vara det enda effektiva vapnet mot försumpningen.

Konstföreningarna befinner sig blott i begynnelsen av sin verksamhet men de har utan tvivel redan medfört ett nytt inslag i landsortsstadens kulturliv genom att förmedla goda utställningar, även om den stora allmänheten ännu inte riktigt fått upp ögonen för värdet av god konst eller nöjet att se en god utställning.

Det kulturarbete som jag hittills talat om är av den art som syns och märks men det finns mycket annat i landsortens kulturliv som sker mera under ytan utan att därför vara mindre betydelsefullt. Folkbildningsentusiaster har flerstädes av så gott som ingenting byggt upp folk- och stadsbibliotek som sedan vunnit stöd av stat och kommun. Föreläsningsverksamheten har väl efter radions genombrott sett sina bästa dagar men fyller alltjämt en uppgift såsom komplement till andra bildningsformer. Inom nykterhetslogerna har sedan länge bedrivits ett omfattande arbete för folkbildningens höjande och ABF har genom föreläsningar och studiecirkelar dragit sitt strå till den stora stacken.

Smärre sällskap av akademiker eller av personer med smak för intellektuellt präglade debatter finns på nästan alla platser och fullföljer i tysthet den akademiska bildningens traditioner.

Svagheterna i detta omfattande kultur- och bildningsarbete är givetvis — om man nu frånser risken av isolering som talades om i början av denna artikel — att det i många fall saknar verklig bredd och spontaneitet utan är alldeles för mycket beroende av enstaka entusiaster och eldsjälar, kulturfanatiker som livet igenom kämpar för sina ideal mot en trög, svårbearbetad massa, kanske sliter ut sig för dem utan mycken tack men ofta med smälek som extra krydda på besvikelsen över all högre strävans fåfänglighet. Men man kan inte annat än beundra dessa envetna arbetare i kulturens örtagård och när de lyckas — vilket också mången gång händer — är dem lyckan väl unnad. Det finns i denna kamp många bittra stunder inför halvbesatta teatersalonger, glest besökta konsertsalar och tomma utställningslokaler — men också högtidsstunder då folk rycks med och grips av kulturens stora värden.

Det är ytterst på dessa varmt och ärligt intresserade människor som kulturlivets blomstring i en stad beror, och stadens storlek spelar därvidlag mindre roll. I inget fall behöver man påminnas om filmens groteska karikatyrer. Om man blickar ut över vårt land i denna stund måste man till sist erkänna att kulturlivet trots alla svårigheter, all likgiltighet och vrånghet dock visar många tilltalande drag. Det rymmer så mycket av frisk kampglädje och osjälviskt sakintresse att man har rätt att känna en viss trygghet för framtiden — men en väsentlig svårighet kan undanrödjas med det allmännas hjälp, bör och måste övervinnas på det sättet, och det är bristen på samlingslokaler. På det hänger oändligt mycket som varken entusiaster eller organisationer kan ordna på egen hand.